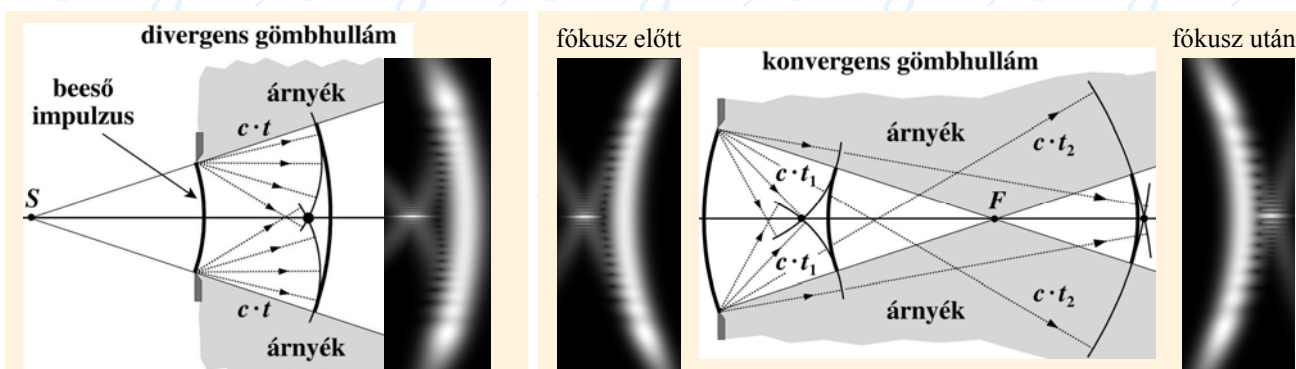

Fizikus Tanszékcsoporth - Szeged

Az elhajlás Young-féle értelmezéséről

A fény hullámtermészete a XIX. századra általánosan elfogadottá vált *T. Young* és *J. A. Fresnel* XIX. század első évtizedére eső munkásságának köszönhetően. Young nevéhez fűződik az első tervszerűen végrehajtott fényinterferencia kísérlet és a fényelhajlás első interferencián alapuló magyarázatát (1802). Young szerint a beeső hullám hatására az elhajlító akadály pereme elemi hullámok forrásává válik, és az elhajlásnál fellépő jellegzetes világos-sötét mintázatokat az elhajlító akadály peremről kiinduló *szélhullámok* és a zavartalanul tovaterjedő beeső hullám interferenciája okozza. Young elképzelését azonban nem tudta tapasztalattal egyező eredményt szolgáltató matematikai formában megfogalmazni. Így az elhajlás – kicsit későbbi, és általánosan elterjedt – Fresnel-féle magyarázatának kezdeti gyors sikerei (pl. *Poisson-féle folt*) után Young elképzelése (többször is) feledésbe merült. Azonban Young elgondolásának létjogosultságát később igazolták. *Maggi*, majd később tőle függetlenül *Rubinowicz*, *Miyamoto* és *Wolf* kimutatták, hogy – a Fresnel-féle értelmezés matematikai alakban kifejező – *Kirchhoff-féle diffrakciós integrál* valóban átalakítható a Young-féle elvnek megfelelő formába.

Femtoszekundumos fényimpulzusok kör alakú nyíláson való elhajlásának elméleti vizsgálatánál azt az érdekes felismerést tettük, hogy ha a nyílás peremén a beeső térerősség amplitúdója nem tűnik el, akkor az optikai tengelyen az *előzetes várakozásokkal ellentétben* nem egy, hanem *két zavar* terjed. Ezek közül az egyik *szuperluminális* sebességgel mozog, azaz a sebessége meghaladja a közegbeli fénysebességet! A számoláshoz általánosan használt Fresnel-féle leírásból szemléletesen nehezen értelmezhetők a két impulzus különös tulajdonságai. Az eredményeinket tanulmányozva arra a következtetésre jutottunk, hogy a két impulzus azonosítható a Young elképzelésében szereplő kétfajta hullámmal! (1. és 2. ábra). Eredményeink ráirányították a figyelmünket az elhajlás – általunk is elfelejtett – Young-féle leírására. Az igen rövid idejű fényimpulzusok elhajlásánál a Young-féle értelmezés kétféle hulláma között már olyan útkülönbségek lépnek fel, hogy a két hullám már elkülönülten jelenik meg, ezért az ekkor fellépő jelenségek sokkal szemléletesebben értelmezhetők a Young-féle leírással. Így például rögtön érthetővé válik a nyílás pereméről kiinduló elemi hullámok interferenciája által létrehozott zavar szuperluminális terjedési sebessége.

1. ábra. Kör alakú nyíláson áthaladó divergens gömbhullám-frontú rövid fényimpulzus intenzitása a nyílás mögött. A görbült impulzusfront mögötti, a tengelyen terjedő zavart a nyílás pereméről kiinduló elemi hullámok interferenciája hozza létre.

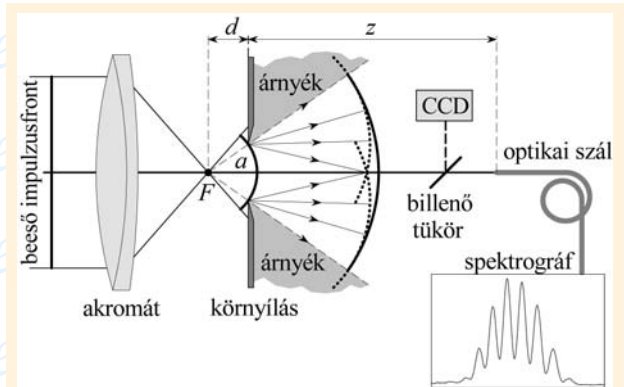
2. ábra. Kör alakú nyíláson áthaladó konvergens gömbhullám-frontú rövid fényimpulzus intenzitása a nyílás mögött. A görbült impulzus front mögötti, illetve a fókusz után előtti, az optikai tengelyen terjedő zavart a nyílás pereméről kiinduló elemi hullámok interferenciája hozza létre.

Optikai kísérletnél az impulzusokat sajnos nem tudjuk közvetlenül megfigyelni. Vízhullámokkal végzet kísérletnél viszont könnyen lefényképezhetjük a jelenséget. A 3. ábra egy ilyen kísérletet szemléltet. Az ábrán jól láthatóak a beérkező hullám hatására a nyílás pereméről kiinduló hullámok és interferenciájuk hatása!

3. ábra. Az 1. ábrán vázolt elrendezés megvalósítása hullámtáblán keltett vízhullámokkal. A körhullámot néhány gyors rezgést végző csúccsal hoztuk létre (az ábrák baloldalán látható). Balról jobbra haladva a képkockáknak későbbi időpontok felelnek meg.

A két impulzus optikai kimutatására 4. ábrán látható kísérletet állítottuk össze. Ti:zafír lézer 20 fs impulzusokat hordozó nyalábját akromát lencsével fókuszáltuk. Az F fókuszpontot tekinthetjük egy divergens, gömb alakú impulzusfrontot kibocsátó forrásnak. A környílás optikai tengelyén mértük a nyílás különböző helyzeteiben a fény spektrumát és radiális intenzitását. Könnyen belátható, hogy két egymást követő impulzus esetén a spektrum *modulált*, és a *modulációk száma* a két impulzus közötti időkülönbségtől függ. A nyílás távolságával az időkülönbség csökken, így a modulációk száma is csökken. A két hullám jelenlétére a radiális intenzitás lefutásából is következtethetünk. A mérések és a számolások között igen jó az egyezés mutatkozott.

4. ábra. Az 1. ábrán vázolt elrendezés optikai kísérleti megvalósításának vázlatja. A billenő tükör függőleges állásában az intenzitást, míg vízszintes állásában a spektrumot mértük.

További információk a honlapunkon találhatóak:

<http://titan.physx.u-szeged.hu/~tewati/>

„Pályázat kísérleti fizikából”

A Fizikus Tanszékcsoport Kísérleti Fizikai Tanszéke 1998 óta minden évben megrendezi középiskolás diákok számára a "Pályázat kísérleti fizikából" című versenyt. A pályázat kétfordulós: az első fordulóban a diákok által megtervezett kísérletek leírását tartalmazó dolgozattal lehet részt venni, a második fordulóban a kísérleteket "élőben" is be kell mutatni a szakmai zsűri előtt. Évről-évre az ország minden részéről, sőt gyakran Erdélyből illetve a Vajdaságból is érkeznek pályázók. Az idei évben a "Kísérletek a hangtan témaköréből" címmel került meghirdetésre a pályázat, melyre számos színvonalas dolgozat érkezett.

A március 24-én megrendezett második fordulóban győztes páros által kifejlesztett módszer segítségével a leeső pénzérme „csengéséből” meghatározható az érme értéke. Ezen kívül többek között bemutatásra kerültek a rezgő lemezekon létrejövő „Chladni porábrák”, melegítés hatására egy vascső „dalra fakadt” illetve a közönség megismerkedhetett egy szellemes horkoló-géppel is. Az első három helyezett pénzjutalomban részesült, a negyedik és ötödik helyezettek a Kísérleti Fizikai Tanszék két professzora által írt tankönyveket kapták.

Díjazottjaink a XXVIII. Országos Tudományos Diákköri Konferencián

Hallgató	Szak	Tagozat	Díjazás	Dolgozat címe
Börzsönyi Ádám	fizikus	Optika	Dicséret	A levegő nyomásfüggő diszperziójának mérése 1 bar - 0.01 mbar között
Csizmadia Tamás	fizika (BSc)	Anyagtudomány	III. díj	Átlátszó anyagok excimer lézeres hátsó oldali száraz maratása
Csorvási Róbert	csillagász	Asztrofizika	Kiemelt dicséret	Az LO Pegasi mágneses aktivitásának finomléptékű vizsgálata
Darázs Barbara	csillagász	Térelméletek	dicséret	Gyenge gravitációs lencsézés brán világokban
Füvesi Hajnalka, Szebényi Kornélia	Vegyész, biofizikus	Bio- és biológiai fizika	Kiemelt dicséret	A fotoszintetikus reakciócentrum fehérje stabilitása egyfalú szén nanocsöveken
Hanyecz István	fizikus	Anyagtudomány	dicséret	Impulzuslézeres vékonyréteg építéssel előállított SiCx rétegek vizsgálata ellipszometriával és ionsugaras analitikával
Kopasz Katalin	Fizika tanár	Természettudomány pedagógiája II.	III. díj	Aktív tanulói eljárások a fizika tanításában
Kékesi Renáta, Megyeri Gábor Gusztáv	biofizikus, fizikus	Anyagtudomány	II. díj	Ureáz vékonyréteg készítése MAPLE és PLD módszerekkel, a két technika összehasonlítása
Pogány Andrea	Környezettudomány	Levegőkörnyezet	I. díj	Terepi mérésekre alkalmas fotoakusztikus ammóniamérő rendszer fejlesztése és tesztelése
Simon Attila	csillagász	Csillagászat és kozmológia	I. díj	Exoholdak sugarának, tömegének és sűrűségének meghatározása fedési rendszerekben
Szakmány Tibor	Fizika-környezettan	Természettudomány pedagógiája I.	I. díj Különdíj	A digitális fényképezőgép alkalmazása a fizika tanításában
Szalai Tamás	csillagász	Asztrofizika	II. díj	Szoros déli kettőscsillagok fizikai paramétereinek meghatározása
Szalay Gergely	biofizikus	Bio- és biológiai fizika	I. díj és Magyar Közalapítvány Díja	A bakteriorodopszin diszperziójának és törésmutatójának meghatározása a közeli IR tartományban
Takáts Katalin	csillagász	Csillagászat és kozmológia	Dicséret	Szupernóvák távolságának meghatározása Táguló Fotoszféra Módszerrel
Udvari Zsolt	mat-fiz tanár	Természettudomány pedagógiája II.	III. díj	Kenuzási technikák dinamikai modellezése

Szegedi Tudományegyetem
Fizikus Tanszékcsoport
Szeged, Dóm tér 9

Hónlap: <http://www.physx.u-szeged.hu>

Email: ftcs@titan.physx.u-szeged.hu

Feljelentkezés a hírlevélre: info-subscribe@titan.physx.u-szeged.hu